

**ULUSLARARASI
ALEVÎ-BEKTÂŞÎ KLASİKLERİ
SEMPOZYUMU**

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ

08-09 Kasım 2014

SAKARYA

Editörler

Doç. Dr. Süleyman AKKUŞ

Doç. Dr. Haşim ŞAHİN

Yrd. Doç. Dr. Muhammed Mücahid DÜNDAR

Arş. Gör. Habîb KARTALOĞLU

Arş. Gör. Feyza DOĞRUYOL

Uluslararası Alevi-Bektaşî
Klasikleri Sempozyumu

Yayın No : 626

Yayıncı Sertifika No: 15402

ISBN: 978-975-389-871-3
16.06.Y.0005.626

© Bütün Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
1. Baskı, Mayıs 2016, Ankara, 250 Adet

İlksay Kurulu'nun 26.11.2015 tarih ve 5-3 sayılı kararıyla uygun görülmüş
ve Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin 05.01.2016 tarih ve 1528
sayılı kararıyla basılmıştır.

"Bu kitapta yer alan makalalelerin sorumluluğu tebliğcisine aittir."

BASKI : **TDV/A**
TAYFİN MATBAACILIK TİC. ŞİLETİSİ
BASIMEVİ | PRINTING HOUSE

Serhat Mah. 1256 Sokak No:11
Yenimahalle / ANKARA

Tel : 0312 354 91 31 (pbx)

Faks : 0312 354 91 32

e-posta : bilgi@diyanetvakfiyayin.com.tr

Hüsniye'de Mezhebî Motifler

Harun YILDIZ*

Öz

Hüsniye, ülkemizde yaşayan Alevî/Bektâşî çevreler arasında Buyruk, Vilâyet-nâme, Kumru ve Fütüvvetnâme kadar olmasa da, bazı yörelerde hâlâ okunan bir kaynaktır. Hüsniye'nin ortaya çıkışında, diğer bazı Alevî/Bektâşî klasiklerinde olduğu gibi, Anadolu'da yapılan Safevî propagandasının ciddi bir rolü vardır. Eser, içerik olarak incelendiğinde, Safevî taraftarları tarafından Anadolu'da kızılbaşlıktan ziyade, Şiîliği yaymak amacıyla yazıldığı anlaşılmaktadır. Hüsniye, daha çok Şiîliğe ait bir takım inançları, on iki imamlardan biri olan Ca'fer es-Sâdık'ın yanında yetişmiş olduğu anlaşılan Hüsriye isimli bir cariyenin dilinden hasımlarına karşı savunmakta ve onun Abbâsî halifesi Harun Reşid (193/809) döneminde, önde gelen Sünnî ve Mu'tezilî âlimlerle yaptığı münazarayı içermektedir. Bu anlamda eser, savunu ve polemik türüne ait bir örnektir. Eser, her ne kadar Şiî/İmâmî âlimlerden Ebû'l-Fütûh er-Râzî (552/1157)'ye nispet edilse de, aslında yazarı tam olarak belli değildir. Eserde daha çok iman-küfür, peygamber, imamların masumiyeti ve Ehl-i Beyt, Hz. Ali'nin Peygamber'in vâsisi ve imam oluşu, imâmîtin ondan sonra onun evlatlarına geçeceği, yine Hz. Ali'nin her bakımdan diğer halifelere üstünlüğü, Gadîr-i Hum ve Kırtas hadisesi ile İslam tarihinde Ehl-i Beyt'e reva görülen haksızlıklar gibi konular üzerinde durulmaktadır. Bu bildirimizde biz, Hüsniye'yi daha çok mezhebî motifler, özellikle de Şiî/İmâmî motifler çerçevesinde ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kavramlar: Hüsniye, Ehl-i Beyt, Sünnîlik-Şiîlik Tartışmaları, İmâmet.

Giriş

XV. ve XVI. yüzyıllardan itibaren ülkemizdeki Alevî/Bektâşî toplulukları arasında Vilâyet-nâme, Buyruk, Fütüvvetnâme ve Kumru gibi bazı yazılı kaynaklar ortaya çıkmış ve böylece kitabî bir kültür, oluşmaya başlamıştır. İşte bu süreçte ortaya çıkan eserlerden biri de, Hüsniye'dir. Hüsniye'nin ortaya çıkışında, diğer bazı Alevî/Bektâşî klasiklerinde olduğu gibi, Anadolu'da yapılan Safevî propagandasının ciddi bir rolü vardır. Eser, içerik olarak incelendiğinde, Safevî taraftarları tarafından Anadolu'da kızılbaşlıktan ziyade, Şiîliği yaymak, hatta Anadolu'da yaşayan Alevî ve Bektâşî grupları Şiîleştirmek amacıyla yazıldığı anlaşı-

*Doç. Dr., Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun, hyildiz@omu.edu.tr

lır.¹ Bu yüzden Osmanlı-Safevî çekişmesinin yaşandığı süreçte Erdebil tekkesine bağlı olan kızılbaş ocaklarına propaganda amaçlı olarak gönderilmiştir. Öyle anlaşılmaktadır ki, Alevî/Bektâşî çevrelerdeki Ehl-i Bey'ten bahseden her kaynağı sahiplenme alışkanlığından olsa gerek, Alevîlikle doğrudan ilgisi olmamasına rağmen sahiplenilmiş ve okunmuştur.

Alevîlik-Sünnîlik tartışmalarının yoğun bir şekilde yaşandığı bir ortamda yazıldığı anlaşılan Hüsniye, bu tartışmaların takip ettiği seyri göstermesi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Hüsniye, daha çok Şîfliğe ait bir takım inançları, on iki imamlardan biri olan Ca'fer eş-Sâdık'ın yanında yetişmiş olduğu anlaşılan Hüsniye isimli bir köle/cariyenin dilinden hasımlarına karşı savunmakta ve onun Abbâsî halifesi Harun Reşid (193/809) döneminde, önde gelen Sünnî ve Mu'tezilî âlimlerle yaptığı münazarayı içermektedir. Bu anlamda eser, bir savunu ve polemik türü eserdir. Eser, her ne kadar Şîî/İmâmî âlimlerden Ebû'l-Fütûh er-Râzî (552/1157)'ye nispet edilse de, eserin aidiyeti noktasında tartışmalar devam etmekte olup aslında kim tarafından, hangi tarihte yazıldığı tam olarak belli değildir. Bununla birlikte muhtevanın incelenmesi ve eserde geçen şahısların yaşadıkları dönemlerin karşılaştırılması neticesinde, ismi bilinmeyen bir müellif tarafından Safevîler devrinde kaleme alındığı anlaşılır.² Şîî inançlarını desteklemek ve buna karşılık Sünnî düşüncenin bazı temel kabullerini çürütmek amacıyla kaleme alındığı anlaşılan eser, daha çok tarihsel bir roman tarzında yazılmıştır.

Eserde kurgulanan senaryoya göre, Abbasî halifelerinden Harun er-Reşid döneminde (170-193/786-809) Bağdat'ta İmam Ca'fer es-Sâdık'ın müridi olan zengin bir tacir, haksızlığa uğrayarak bütün serveti elinden alınır ve yanında yalnızca küçük yaşta yanına aldığı cariyesinden başka kimse kalmaz. Cariyesinin ismi, Hüsniyye'dir ve ona bu isim,

¹ Nitekim bunun en önemli göstergelerinden biri, Hüsniye nüshalarında mut'a nikâhına (ücretli geçici nikâh) yer verilmiş olmasıdır. Böyle bir nikâh anlayışı, Anadolu'da yaşayan Alevî ve Bektâşîlere uymayan, onlara yabancı gelen bir anlayış tarzıdır. Bu yüzden olsa gerek, eserin ülkemizde yapılan son baskılarında bu bölümün olmadığı, eserden tümüyle çıkarıldığı görülmektedir.

² Eserin hayali bir senaryonun ürünü olduğunu çağdaş bazı Şîî müellifler de kabul etmektedirler. Bkz., Muhsin el-Emin, *A'yânü's-Şîa*, nşr. Hasan el-Emin, Beyrut, 1406/1986, V, 409; Fatih Usluer-Sıdıka Demirsöz, "Risâle-i Hüsniye", *Alevîlik Araştırmaları Dergisi*, 2012, IV, s. 69-70; ayrıca esere Osmanlılar döneminde bir reddiye yazmış olan Ahmed Feyzi Çorûmî (1327/1909), Hüsniye'nin Şah İsmail'den sonra kaleme alındığını belirtmektedir. Bkz., Sayın Dalkıran, *Ahmed Feyzi Çorûmî'nin el-Feyzu'r-Rabbânî'si Işığında Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Sünnet'in Şîî Akidesine Tenkidleri*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2000, s. 22.

eşsiz bir güzelliğe sahip olduğu için verilmiştir. Hüsniyye, yirmi yaşına kadar Ca'fer es-Sâdık'ın hizmetinde bulunarak ondan dersler almış ve bu sayede dinî ilimlerde geniş bir bilgiye sahip olmuştur. Efendisinin içinde bulunduğu mali sıkıntıdan kurtulması amacıyla da Harun Reşîd'in huzurunda, İmam Ebû Yûsuf (158/774), İmam Şâfiî (204/819) ve gerçekte hayali bir kişi olduğu anlaşılan Basralı İbrahim b. Halid el-Avnî gibi dönemin tanınan âlimleriyle münazara yapar, bu çerçevede onlarla iman-küfür, hidâyet-dalâlet, peygamber ve imamların masumiyeti, Hz. Ali'nin Peygamber'in vâsisi ve ümmetin imamı oluşu, ondan sonra imâmetin onun evlatlarına geçeceği, yine Ali'nin diğer halifelere göre her bakımdan üstünlüğü, Gadir-i Hum ve kırtâs hadisesi gibi konular ile halku'l-Kur'an ve ru'yetullah problemi, yetmiş üç fırka meselesi, Hz. Fatma'nın babasının mirasından mahrum bırakılması ve Ehl-i beyt'e reva görülen zulümler gibi konuları tartışır, görüşlerine dayanak olarak Kur'an'dan pek çok âyeti örnek olarak getirir ve sonuçta onları mağlup eder. Bunun üzerine Harun Reşîd ile vezirinin takdirini kazanan Hüsniyye, değerli hediyelerle birlikte 3.000 altın verilerek ödüllendirilir; böylece efendisi, maddi sıkıntılarından kurtulur. Hüsniyye ile beraber önce Mekke ve Medine'ye, ardından İmam Rıza'nın yanına giderek hizmetinde bulunurlar. Bu şekilde, Cafer es-Sâdık'ın yanında yetişmiş olan bir kölenin sahip olduğu bilgi ve kültür düzeyinin ne kadar mükemmel olduğu ve Ehl-i Beyt'i takip edenlerin görüş ve düşüncelerinin ne kadar haklı olduğu mesajı verilir.

Ülkemizde yaşayan Alevîler arasında çok tanınan bir eser olan Hüsniyye'de ilginç olan şey, münazara esnasında diğer âlimlerin ileri sürdüğü düşünce ve itirazların oldukça kısa tutulmasına karşılık, Hüsniyye'nin onları mağlup etmesine uygun bir ortam ve tablonun çizilmesidir. Böylece Hüsniyye'nin dinsel bir misyon ile görevlendirilmiş olabileceği izlenimi verilmekte ve adeta Şiflik'teki mehdi tasavvurunun bir benzeri ortaya çıkmaktadır. Eserde ele alınan konuların tamamı, Şif telakkilerin doğruluğunu kanıtlayacak tarzda işlenmiştir. Ayrıca, konuların tartışma üslubu içinde verilerek sade bir dille anlatılması, esere okuyucu açısından sürükleyici bir nitelik kazandırmıştır.³

Müellifine aidiyet probleminin yanı sıra, bilimsel açıdan da pek çok yanlışlık ve tutarsızlığa sahip olduğu anlaşılan⁴ eserde daha çok

³ İlyas Üzüm, "Hüsniyye", *DİA*, XIX, 34.

⁴ Eserde görülen yanlışlık ve tutarsızlıklar için bkz., Harun Yıldız, "Anadolu Aleviliği-

iman-küfür, peygamber ve imamların masumiyeti, hilafet ve imâmet meselesi ile bu çerçevede Hz. Ali'nin Peygamber'in vâsisi ve imam oluşu, imâmetin ondan sonra onun evlatlarına geçeceği, yine Hz. Ali'nin her bakımdan diğer halifelere üstünlüğü, Gadîr-i Hum ve Kırtas hadiseleri, mübahale âyeti, ruyetullah, mut'a nikâhının meşruiyeti ile İslam tarihinde Ehl-i Beyt'e reva görülen haksızlıklar gibi kelamdan ilk dönem İslam tarihine, tefsirden fıkhıya kadar pek çok konu üzerinde durulmaktadır.

Eserdeki konulara bakıldığında bunların Şiîliğin, özellikle On iki imam Şiîliği (İsnâaşeriyye)'nin en temel argümanlarından oluştuğu, bu yüzden eserin de tamamıyla On iki imam Şiîliği esas alınarak yazıldığı anlaşılır. Usluer'in de ifade ettiği gibi, "Elbette Mut'a nikahu veya bazı kelimelerin tartışmaları gibi konular, Alevîlik'le doğrudan ilgili olmasa da bunların dışında kalan İslam Tarihi ve özellikle Ehl-i Beyt hakkındaki açıklamalar, Alevîlik'le doğrudan ilişkilidir ve eserin Alevîlerce okunmasının nedeni bizce bu bölümlerdir".⁵

Orijinali Arapça olan eser, 958/1551 yılında İbrahim b. Veliyyullah Esterâbâdî tarafından hac dönüşü Şam'da bulunmuş, İran'a getirilerek aynı yıl Şah Tahmasb adına, yine aynı kişi tarafından Farsça'ya çevrilmiştir. Bu tercümenin İran'da muhtelif baskıları yapılmış olup Muhammed Rânâ Bağdâdî tarafından Arapça ve Farsça bilmeyen bazı muhibbânın isteği üzerine, 1270/1853 tarihinde Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir.⁶ Ardından, ülkemizde esere yönelik bazı reddiyeler yazılmıştır. Bu reddiyelerden biri, Osmanlıların son dönemlerinde müderris ve şer'îyye mahkemelerinde çalışmış bir Osmanlı âlimi olan Ahmed Feyzî Çorûmî (1327/1909) tarafından kaleme alınan ve 1297/1880 tarihinde neşredilen *el-Feyzû'r-rabbânî fî ebâtîlî'l-İrânî* adlı eser; bir diğeri ise, Yenikapı Mevlevîhânesi postnişinlerinden Mevlevî şeyhi olan Salâhuddin Osman b. Nâsır Sanduklu Efendi (1301/1884) tarafından

nin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XXX, 2004, s. 340; Üzüm, "Hüsniyye", *DİA*, XIX, 34-35.

⁵ Usluer-Demirsöz, "Risâle-i Hüsniyye", s. 71.

⁶ Muhsin el-Emîn, V, 409; Usluer-Demirsöz, 68; Üzüm, "Hüsniyye", *DİA*, XIX, 35; eserin Türkçe'ye çevrildiği tarihi Usluer ile Demirsöz, 1274/1858 olarak vermektedirler. Bkz., Usluer-Demirsöz, 68; Ayrıca, ülkemizde Hüsniyye'nin el yazma nüshaları, Milli Kütüphane (Yazma Eserler Bölümü, Nr. 264, 4950) başta olmak üzere değişik kütüphanelerde bulunmaktadır; yine, eserin ülkemizde değişik baskıları yapılmıştır. Örnek olarak, Sefer Aytekin, (haz.) *Hüsniyye*, Ankara: Emek Basım-Yayın Evi, 1955; Hasan Ayyıldız (haz.), *Tam Hakiki Hüsniyye*, İstanbul: Ayyıldız Yay., trs.; Adil Ali Atalay, (haz.), *Tam Hüsniyye*, İstanbul: Can Yay., 1995; Ali Toprak (haz.), *Hüsniyye*, İstanbul: Ant Yay., 1997.

yazılan ve 1295 / 1878 tarihinde İstanbul’da neşredilen *Tezkiye-i ehl-i beyt* adlı eserdir. Ayrıca, Harputlu İshak Efendi ile Nakşibendî şeyhi olan Hasan Hilmi Efendi’nin de esere yönelik reddiyeleri vardır.⁷

Bu bildirimizde biz, Hüsniye’yi daha çok mezhebî motifler, özellikle de eserde öne çıkarılan bu Şîî/İmâmî motifler çerçevesinde ele almaya çalışacağız. Burada, konular arasında önceliği, tarihsel anlamda da oldukça önemli olan Ehl-i Beyt ve imâmet meselesine verelim.

1- Ehl-i Beyt ve İmâmet Meselesi

Hüsniye’de öne çıkan mezhebî motifler içinde en çok göze çarpanı, Ehl-i Beyt konusu ile bununla bağlantılı olarak ele alınan imâmet meselesidir. Ehl-i Beyt meselesine verilen önem ve önceliği, eserin giriş kısmında görmemiz mümkündür. Şöyle ki,

“Peygamberi ve masum imamları bizlere gönderdiği için minnet duyduğumuz; bağısladığı doğruluk ve imanla bizleri kötü hareketlerden, batıl düşüncelerden kurtaran Allah’a hamd ve şükürler olsun.

*Allah’ın rahmeti ve selamı peygamberlerin sonuncusu ve efendisi Hz. Muhammed’e, onun ev halkı Ehl-i Beyt’e, evlatlarına ve kıyamete kadar ona inanan insanlara olsun. Allah’ın laneti, göklerin ve yerlerin ağırlığınca onların düşmanlarına olsun”.*⁸

Hüsniye, kendisine sorulan sorulara yönelik ilk cevap olarak inancını açıklarken *“Son Peygamber Hz. Muhammed’in ve onun Ehl-i Beyt’inin dininden ve mezhebindenim”*⁹ diyerek bu durumu özellikle vurgular. Kitapta ifade edilen tartışmalara bir bütün olarak bakıldığında, Hüsniye’nin temel hedefinin kendisinin benimsemiş olduğu *“Ehl-i Beyt yolu”* nun hak yol olduğunu kanıtlamaya çalışmak olduğu anlaşılır. Öyle ki bu noktada *“kurtuluşa eren fırka”* konseptinin Ehl-i Beyt merkezli bir biçimde Şîîlik özelinde vurgulandığı özellikle görülür.

Ehl-i Beyt, Arapça bir kavram olarak *“ev halkı”, “hane halkı”* gibi anlamlara gelmektedir. İslam kültür ve siyaset tarihinde ise, Hz. Peygamber’in ailesi ve soyu anlamında kullanılmaktadır. Kur’an-ı

⁷ Hüsniye’ye yönelik olarak yazılan reddiye ve yapılan tenkitler için bkz., Murat Han Aksoy, *Şîî Paradigmanın Oluşum Sürecinde “Hüsniye”nin Yeri ve Önemi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2010, s. 83-100.

⁸ Ali Toprak, (haz.), *Hüsniye*, s. 13.

⁹ *Hüsniye*, s. 15; Hasan Ayyıldız, (haz.), *Tam Hakiki Hüsniye*, İstanbul: Ayyıldız Yay., trs. s. 6.

Kerîm'de üç yerde geçen¹⁰ Ehl-i Beyt kavramının pek çok hadiste de kullanıldığı görülür.¹¹ Sünnî düşüncede sadece Hz. Peygamber'in ev halkı, özellikle hanımlarını ifade eden bu kavram, Şîî düşüncede ise daha geniş boyutlara sahip olup Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hasan ve Hüseyin ile aynı soydan gelen ve imam kabul edilen dokuz kişiden ibaret olarak algılanır, hatta onların neslini de içine alır.¹² Şifliğin ana felsefesinin de Ehl-i Beyt üzerine kurulu olduğu görülür ve on iki imamlar, sadece Hz. Ali ile Fatma'nın evliliğinden dünyaya gelenlerin soyu ile sınırlandırılır.

Hüsniye, Ehl-i Beyt merkezli düşünce yapısını, özellikle Kur'an'da geçen "Ey Ehl-i Beyt! Allah, sizden her türlü pisliği, suçu gidermek ve sizi tertemiz bir hale getirmek ister" şeklindeki âyeti¹³ temel bir referans kaynağı olarak alıp şekillendirir ve özellikle şu soruyu sorar:

"Bu âyete göre her zaman Peygamber'in dostu ve arkadaşı olan, temizlik ve ismetlerine şahadet buyrulmuş olan kimselere mi uymalıyız, başkalarına mı uymalıyız?"¹⁴

Ayrıca Hüsniye, "De ki, size verdiklerime karşılık sizden hiçbir şey istemiyorum. Sadece yakınlarıma sevgi istiyorum" şeklindeki âyeti de¹⁵ bazen referans olarak kullanır. Ardından, Ehl-i Beyt'in önemini şu ifadelerle dile getirir:

"Peygamberimizin ev halkı olan Ehl-i Beyt, İslam dinine ilişkin mükemmel

¹⁰ Bunların birinde Hz. İbrahim'in (Hûd 11/ 73); birinde Hz. Musa'nın (Kasas 28/12); birinde de Hz. Peygamber'in ailesi (Ahzâb 33/33) ifade edilmektedir. Bunların içinde yalnızca Hz. Musa ile ilgili olan ayette Hz. Musa'nın ailesi ve ev halkı kastedilirken, diğer ayetlerde Hz. İbrahim ile Hz. Peygamber'in hanımları kastedilmektedir. Bkz., Yusuf Açıknel, *Kur'an ve Hadisler Işığında Geçmişten Günümüze Ehl-i Beyt*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2009, s. 69-103; Bahâüddin Varol, *Ehl-i Beyt Gerçeği*, İstanbul: Şamil Yay., 2002, s. 40-46; M. Sait Hatiboğlu, "İslâm'da İlk Siyasî Kavmiyetçilik: Hilâfetin Kureyşliliği", *AÜİFD*, 1980, XXIII, s. 137-140; M. Zeki Duman, "Kur'an-ı Kerîm'de Ehl-i Beyt", *EÜİFD*, 2001, XI, s. 37-58; Sönmez Kutlu, "Ehl-i Beyt Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç İçinde Semerelendirilmesi", *İslâmiyât*, 2000, III/3, s. 103-108; Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", *DİA*, X, 498.

¹¹ Ehl-i Beyt kavramı, hadislerde önemli ölçüde Peygamber'in hanımları başta olmak üzere ev halkı anlamında kullanıldığı gibi, O'nun yakın akrabalarını ve hatta akrabalık bağı olmayan Selmân-ı Fârsî gibi sahabeleri de içine alacak şekilde kullanılmıştır. Bkz., Açıknel, 133-300; Varol, 47-54; Öz, 498.

¹² Bkz., Harun Yıldız, "Ehl-i Beyt İnanışının Anadolu Alevîleri Üzerindeki İzdüşümleri", *Marife Dergisi*, 2004, IV/3, s. 301-305.

¹³ Ahzâb 33/33; ilgili ayet için bkz., *Hüsniye*, s. 72; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 92-93; ayrıca, ilgili ayetin Hüsniye'nin değişik yerlerinde ifade edildiği görülür.

¹⁴ *Hüsniye*, s. 72; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 92-93.

¹⁵ Kur'an, Şûra 42/23; ilgili ayet için bkz., *Hüsniye*, s. 98-99; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 139.

bilgileriyle; inanç dünyasına ait delilleriyle; İslam şeriatını ezbere bilmeleri ile; müslümanlara yaptıkları önderlikle tanınırlar. Onlara Peygamber'in halifesi ve yardımcısı olma, Kur'an'ı yorumlama ve Allah'ın âlimleri olma görevleri verilmiştir".¹⁶

Hüsniye'ye göre, bu yüzden Ehl-i Beyt'in sözleri, Allah'ın sözleri olup bunlar, inanç ve ibadet noktasında kesin bağlayıcı bir niteliğe sahiptir. Zira onlar, bizzat Hz. Peygamber'in yanında yetişmiş ve onun terbiyesini almışlardır. Nakletmiş oldukları değişik hadis ve rivayetler, doğrudan doğruya Peygamber kaynaklıdır. Bu yüzden Ehl-i Beyt'in Hz. Peygamber'in yanındaki yeri, sahabenin tamamından daha önemli ve değerlidir.¹⁷

Ehl-i Beyt ile birlikte imâmet meselesi, Anadolu Alevîliği'nden ziyade Şîîliğin temel konularından biri olup dinin aslına dair olan, doğrudan inançla ilgili bir konu olarak kabul edilir. Öyle ki Şîîlik'te iman, ancak imama inanmakla kemale erer, tamamlanmış olur. Şîîler'e göre imam, hem din, hem de dünya işlerinde peygamberin vekili olarak onun yolunun takipçisi gibi kabul edilir. İmâmeti nassa dayandıran Şîa'ya göre imam, sadece dünyevi bir saltanat ve iktidar sahibi olan kişi değil, aynı zamanda insanların en faziletlisi olup ilahi bazı ilimlere de sahip olan en kâmil insandır. Bu özelliklerinin yanında imamlar da, peygamberler gibi mucize gösterirler.

Şîa'ya göre Allah ile insan arasında bir makamın olması zorunludur; zorunlu olan bu makam, nübüvvet yani peygamberlik makamıdır. Son peygamberden sonra ilahi hükümleri koruyacak olan bir makam gerekli olmaktadır ki bu da, imâmet makamıdır. Bu noktada nasıl peygamberi Allah seçiyorsa, imamı da Allah seçer; Hz. Peygamber'den sonra imâmet hakkı, nas ve vasiyet yolu ile Hz. Ali ile evladının hakkıdır.¹⁸ Bu anlamda Şîî imâmet anlayışı açısından Ehl-i Beyt kavramı, çok

¹⁶ Hüsniye, s. 79-80; Tam Hakiki Hüsniye, s. 104.

¹⁷ Hüsniye, s. 99; Tam Hakiki Hüsniye, s. 140.

¹⁸ Şîî imâmet anlayışı ile ilgili olarak bkz., Kummî, *Risâletü'l-İtikâdâtü'l-İmâmiyye (Şîî İmâmiyye'nin İnanç Esasları)*, çev. E. Ruhi Fiğlalı, Ankara: AÜİF Yay., 1978, s. 107-108; E. Ruhi Fiğlalı, *İmâmiyye Şiası*, Ankara: Selçuk Yay., 1984, s. 209-217; Abdülbâki Gölpınarlı, *Tarihî Boyunca İslam Mezhepleri ve Şîîlik*, İstanbul: Der Yay., 1997, s. 302-330; Ahmed el-Kâtib, *Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, çev. Mehmet Yolcu, Ankara: Kitâbiyât Yay., 2005, s. 76-138; M. Hüseyin Tabatabâî, *Tüm Boyutlarıyla İslâm'da Şi'a*, çev. Kadir Akaras, Abbas Akyüz, İstanbul: Keşver Yay., 2005, s. 169-215; Halife Keskin, *Kendi Kaynakları Işığında Şi'a İnanç Esasları*, İstanbul: Beyan Yay., 2000, s. 129-152; Metin Bozan, *İmâmiyye Şiasının İmâmet Tasavvuru (4. ve 5. Asırlar)*, Ankara: İlahiyât Yay., 2007, s. 35-152; Nasî-

belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca, Şiflik'te nübüvvet-imâmet birliktelik ve sürekliliği ortaya çıkmakta olup Hüsniye'de de peygamberlerle imamlar aynı kategoride değerlendirilmiştir.¹⁹

Hüsniye'ye göre dinin ve manevi değerlerin ayakta durması ve yıpranmaması için imâmet kurumu ve bir imamın varlığı zorunludur.²⁰ Öyle ki bu noktada o, en fazla tartışmış olduğu İbrahim Halid'e hitaben şu savunmayı yapar:

*"Peygamberlerin tümünün Allah'ın emriyle vasi ve halife tayin ettiklerini kabul ediyorsun da, bütün peygamberlerin en şerefli olan peygamberimiz, dini ve şeriatı korumak ve geliştirmek için neden yardımcı ve halife seçmemiş acaba? Allah'ın emri gereği ümmetine vasiyette bulunması gerekirken, vasiyet etmeyip dünyadan ayrılmasını nasıl açıklayabilirsin?"*²¹

Yine Hüsniye, "Allah, nasıl peygamberini seçer ve tayin ederse, onun yardımcısını ve halifesini de seçer ve tayin eder. Şimdiye kadar hiçbir peygamberin yardımcısı ümmeti tarafından seçilmemiştir. Keza hiçbir peygamber de kendine yardımcı ve halife seçmeden bu dünyadan gitmemiştir" görüşüyle bu kanaatini destekler.²²

Ayrıca Hz. Peygamber, Allah'ın emri üzerine Gadir-i Hum'da Müslümanların şahitliğinde kendinden sonra Müslümanlara halife ve imam olacak kişileri seçip tayin etmiştir. Bu halifeler, masum olan on iki imamlardır. Bu masum imamların tümü, temiz ve günahsız olup hem mucize, hem de velâyet sahibidirler. Onlar, metafizik meseleler başta olmak üzere bütün ilimleri bilirler. Dost ve düşman olan herkes, onların ilimlerine, iyiliklerine, cesaretlerine, kerametlerine ve peygamberin yakınları olduklarına inanırlar.²³ Hüsniye'nin işaret ettiği bu konular, süreç içerisinde geleneksel Alevîliğin temel inançları haline gelmişlerdir.

Eser dikkatli bir şekilde incelendiğinde, daha çok imâmet ve hilâfet

ruddin Tûsî, "İmâmet Risalesi", çev. Hasan Onat, AÜİFD., 1996, XXXV, s. 179-191; Hasan Onat, "Şif İmâmet Nazariyesi (Kuleynî, Kummî ve Tûsî'nin Görüşleri Çerçevesinde)", AÜİFD., 1992, XXXII, s. 89-110.

¹⁹ Peygamberlerle imamların ayrı kategoride masum olarak görülmesi ile ilgili bkz., Hüsniye, s. 43-53; Tam Hakiki Hüsniye, s. 48-65.

²⁰ Hüsniye, s. 81-82; Tam Hakiki Hüsniye, s. 109.

²¹ Hüsniye, s. 82; Tam Hakiki Hüsniye, s. 109-110.

²² Hüsniye, s. 75; Tam Hakiki Hüsniye, s. 96-97.

²³ Hüsniye, s. 75; Tam Hakiki Hüsniye, s. 97-98.

meselelerine ağırlık verildiği görülecektir. Hüsniye’de, Ehl-i Beyt anlayışına paralel olarak, imamların masumiyeti, tevellâ-teberrâ anlayışı, hilâfetin onların hakkı oluşu ve az da olsa, mehdilik gibi konular ele alınır. Hüsniye’ye göre peygamberler, imamlar ve veliler, masum olup günahlardan arınmışlardır. Çocukluklarından peygamberliklerine kadar hepsinin, günahlardan uzak temiz bir hayat sürmeleri, zorunludur. Çünkü peygamberler ve imamlar, ilahi sırrın saklayıcısıdır. Bundan dolayı onların yüce Allah tarafından reddedilen ve kovulan Şeytan’a uymaları düşünülemeyeceği gibi, onlardan şeytani davranış ve uygulamalar da çıkamaz. Eğer onlardan şeytani davranışlar çıksaydı, kendilerine inananların onlara duydukları sevgi, bir süre sonra nefrete dönüşür ve artık onlara itaat etmez duruma gelirlerdi.²⁴ Hüsniye’ye göre hem Hz. Ali’yi, hem de on iki imamları seven kişi, cennetlidir.²⁵

Peygamberlerde bulunan saflık, masumluk ve günahlardan arınmışlık gibi niteliklerin imamlarda da bulunması zorunludur. Hüsniye’ye göre hem ilahi emirler, hem de mantıksal deliller, bunu açıkça ispatlamaktadır. Örnek olarak Kur’an’daki “Allah, İbrahim peygambere “seni insanlara imam yapacağım” diye buyurunca, İbrahim “benim zürriyetimden imâmete layık olanları da imam et” diye niyaz etti” şeklindeki âyet²⁶, bunun bir örneğidir.

Hüsniye, bu çerçeveye içerisinde, yukarıda ifade edildiği gibi, Ehl-i Beyt yolu olan Şiîliğin kurtuluşa eren fırka olduğunu da ifade eder. Ona göre Ehl-i Beyt ve onun izleyicileri, doğru yolda olanlardır. Bu düşüncesini Hz. Peygamber’e atfedilen şu hadise dayandırır: “Benim ümmetim, benden sonra yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. O fırkalardan biri kurtulacaktır. Ötekiler, cehennemlidir”.

Allah’ın elçisine, hangi fırkanın kurtulacağı sorulduğunda ise şu cevabı verdi: “Kurtulacak fırka, Allah’ın kitabı Kur’an’ın ve Ehl-i Beyt’imin yolunda olanlardır”.²⁷ Bu noktada Hüsniye, Hz. Peygamber’in şu sözünü de düşüncesine dayanak olarak ifade eder: “Benim Ehl-i Beyt’imin hali, Nuh’un gemisinin haline benzer. Kim gemiye binerse kurtulur. Kim ona muhalefet ederse boğulur”.²⁸

²⁴ Hüsniye, s. 43; Tam Hakiki Hüsniye, s. 48-49.

²⁵ Hüsniye, s. 22.

²⁶ Kur’an, Bakara, 2/124; ilgili ayet için bkz., Hüsniye, s. 52-53; Tam Hakiki Hüsniye, s. 63-64.

²⁷ Hüsniye, s. 50; Tam Hakiki Hüsniye, s. 60-61.

²⁸ Hüsniye, s. 51; Tam Hakiki Hüsniye, s. 61.

2- Halifelik Meselesi ve Hz. Ali'nin Üstünlüğü

Hüsniye'de Ehl-i Beyt konusu ile yakından ilişkili bir şekilde tartışılan bir diğer konu, halifelik meselesi ve Hz. Ali'nin üstünlüğüdür. Bu noktada Hüsniye'ye sorulan "Allah'ın Peygamberi Hz. Muhammed'in ilk halifesi kimdir?" sorusuna Hüsniye, "Halifelik, ilk iman edenin hakkıdır" diyerek²⁹ burada, Hz. Ali'nin üstünlüğüne işaret etmiştir.

Hüsniye, ayrıca, Hz. Muhammed'in çevresindekilere şöyle dediğini aktarır: "Sizler, benim en yakın arkadaşlarım olarak da biliniz ki yüce Allah, beni ve Ali'yi aynı nurdan yarattı".³⁰ Burada, Anadolu Aleviliği'ni ciddi anlamda etkilemiş ve Alevî çevreler tarafından yüzyıllardır kabul gören bir inanış gündeme gelmektedir ki o da, Hz. Âdem'den bu yana gelen "ilahi nur"un ikiye ayrılması ve bu nurdan hem Hz. Muhammed'in, hem de Hz. Ali'nin meydana gelmesidir. Alevî teolojisine göre Hz. Muhammed ve Hz. Ali, aynı "nur"dan yaratılmışlardır. Bundan dolayıdır ki Hz. Muhammed, nübüvveti; Hz. Ali ise, velâyeti temsil eder.³¹ Yine bu yüzden nefeslerde "Muhammed Ali" ile "Ali Muhammed" ifadeleri sık sık kullanılır.

Eserde Hz. Ali'nin üstünlüğü, değişik rivayetlerle sürekli vurgulanıp desteklenir.³² Bu noktada Hz. Peygamber'in "Şunu biliniz ki, ben nasıl bütün peygamberlerin en üstünüysem, Ali de halife ve imamların en üstünüdür", "Ali'nin Hendek savaşında vurduğu kılıcın bir darbesi, tüm insanların ve cinlerin ibadetini eşittir" gibi sözleri başta olmak üzere pek çok ifadesi örnek olarak verilir.³³

Bu noktada Hz. Peygamber'in "Her kim Adem'in ilmini, Nuh'un takvasını, İbrahim'in sabrını, Musa'nın heybetini ve İsa'nın ibadetini görmek isterse, Ebû Tâlib'in oğlu Ali'ye baksın" şeklinde sözler söylediği de ifade edilir.³⁴

²⁹ Hüsniye, s. 18; Tam Hakiki Hüsniye, s. 10.

³⁰ Hüsniye, s. 21; Tam Hakiki Hüsniye, s. 14.

³¹ Bkz., Erdebili Şeyh Safi ve Buyruğu, haz. Mehmet Yaman, İstanbul: Ufuk Matbaası, 1994, s. 135-137.

³² Bkz., Hüsniye, s. 18-24; Tam Hakiki Hüsniye, s.10-20.

³³ Hüsniye, s. 22-23; Tam Hakiki Hüsniye, s. 16, 18.

³⁴ Hüsniye, s. 80; Tam Hakiki Hüsniye, s. 107; ayrıca bu söz, Celâleddin Süyûtî'nin el-Leâli'l-Mesnûa isimli eserinde de geçmektedir. Bkz., el-Leâli'l-Mesnûa fi Ehâdisi'l-Mevdûa, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417/1996, I, 325.

Hüsniye, burada önce Peygamberin yardımcısı, vasisi ve halifesinin özelliklerini sıralayarak bu özelliklerin ancak Hz. Ali’de bulunduğuna işaret eder. Bu özelliklerin bir kısmı, Hüsniye’nin dilinden şöyle ifade edilir: “İmam, Hz. İbrahim Peygamberin neslinden olmalı; babaları ve ecdadı asla puta tapmamış olmalı; temiz doğmuş, iman ve inancı tam, marifet ve ilim sahibi olmalı; ilahi dünyadan haber alabilmeli; güzel ahlaklı ve edepli olmalı; dünyanın başlangıcı ve sonu hakkında bilgili, sabırlı ve itaatkâr olmalı; şüpheden kaçmalı; iyi ve cesur olmalı; bilgisi ve masumiyeti, temizliği, hikmeti, arınmışlığı ile tanınmış olmalı; kâfirler, zalimler, ikiyüzlüler ve zulmediciler onun heybetinden ve azametinden korkmalı; sahip olduğu her şeyi Allah yolunda harcamalı; Kur’an-ı Kerim’in yorumu zor ayetlerini rahatça yorumlayabilmeli, ayetlerin hakiki anlamlarını bilmeli; her zaman yoksul ve düşkün durumda olanların dertlerini dinlemeli; geçmiş ve gelecek hakkında insanlara haber vermeli; Allah’ı ve Peygamberi canından çok sevmeli”.³⁵

Yine Hz. Peygamber, *Gadîr-i Hum* olayında da³⁶ Hz. Ali’nin üstünlüğüne temas etmiştir. Şöyle ki; “Ben kimin efendisi isem Ali de onun efendisidir. Ya rab, Ali’ye bağlanana dostluk göster, düşmanlık edene düşmanlık et. Ona yardım edene yardım et, ona hor bakana hor bak. Her kim ona zulmederse ona lanet et ya Rab”.³⁷

Hüsniye, bu noktada Şiîliğin imâmet konusundaki klasik delillerinden biri olan *Kırtas hadisesine* değinir ve çevresindekilere özellikle, “buna karşı koyan, kalem ve kâğıt getirmeyen ve buna engel olan kimdi?” diye sorar. Ayrıca, diğer âlimlerin olayla ilgili eleştirilerinden hareketle, “ümmetini bu kadar çok düşünen bir peygamber, peygamberliğinin ne önemli işlevlerinden biri olan vasiyet etmeyi nasıl ihmal eder?” der.³⁸

Kırtas hadisesi, esasında İslam tarihinin bazı kaynaklarında geçen ve buna göre Hz. Peygamber’in ölümünün yaklaştığı bir anda hasta yatağında gerçekleşen bir hadisedir. Buna göre Hz. Peygamber, “Size

³⁵ *Hüsniye*, s. 83-84; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 112-113.

³⁶ *Gadîr-i Hum meselesinin* eserde ele alınışı ile ilgili bkz., *Hüsniye*, s. 85-86; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 115-116; ayrıca, *Gadîr-i Hum olayı* ile ilgili olarak bkz., Adnan Demircan, *Hz. Ali’nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı*, İstanbul: Beyan Yay., 1996, s. 19-42; Hayati Aydın, *Gadîr-i Hum*, İstanbul: Şa-to Yay., 2001, s. 17-71; Cemal Sofuoğlu, “Gadîr-i Hum Meselesi”, *AÜİFD.*, 1983, XXVI, s. 461-470; Fiğlalı, “Gadîr-i Hum”, *DİA*, XIII, 279-280.

³⁷ *Hüsniye*, s. 85-86; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 116-117.

³⁸ *Hüsniye*, s. 87-88; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 119-120.

bir yazı yazdırayım ki, ardımdan ihtilafa, sapıklığa düşmeyiniz” diyerek yanında bulunanlardan kâğıt ve kalem ister. Bunun üzerine orada bulunanlar arasında ihtilaf baş gösterir, Hz. Peygamber’in eşi olan Zeynep binti Cahş, “Rasulullah’ın isteğini yerine getirin” derse de, başta Hz. Ömer olmak üzere bazı kişiler, ‘Peygamber’in bu sözlerinin geçirmekte olduğu hastalığın şiddetinden kaynaklanabileceğini, Allah’ın kitabı ile Peygamber’in sünnetinin kendilerine yeteceğini’ söylerler. Tartışmalar daha da artınca Hz. Peygamber’in canı sıkılır ve onlara “Artık yanımdan uzaklaşın, benim yanımda tartışmak doğru olmaz” diye buyurur.³⁹

Hz. Peygamber sonrası hilâfet tartışmalarının anlatıldığı kısımda da ana başlıklarıyla Hüsniye, Hz. Peygamber’in vefatından sonra sahabenin çoğunun onun cenazesini kaldırmak yerine Hz. Ebu Bekir’i halifeliğe getirme telaşına düştüklerini, o esnada sadece Hz. Ali ile yakınlarının Hz. Peygamber’i defnettiğini ifade eder. Ayrıca, Hz. Ali’nin zorla ve hile ile gerçekleşen bir sürecin sonunda Hz. Ebu Bekir’e biat edilmesine karşı sabır gösterdiğini, bu süreçte sahabeden on iki kişinin Ebu Bekir’i öldürmek istediğini, ancak Hz. Ali’nin bunu engellediğini anlatır. Hüsniye, Hz. Ali’nin böyle davranmasına gerekçe olarak “... Allah, susmamı emretmemiş olsaydı, yeryüzünde tek bir kâfir bile bırakmazdım” sözleriyle⁴⁰ Hz. Peygamber’in kendisine böyle anlarda sabır göstermesini telkin ettiğini ifade eder.

Yine bu süreçte Hüsniye, Hz. Ali’nin Hz. Peygamber’in kendisine daha önce “Ey Ali! Benim ümmetim benden sonra sana zulmedecek, sözlerinde durmayacaktır. Ey Ali! Biz seninle Musa ve Harun gibiyiz. Nasıl ki İsrail oğulları Harun’u bırakıp öküze taptılar, benim ümmetim de seni bırakıp başkalarına uyacaklar” dediğini⁴¹; ayrıca manidardır ki, Hz. Ali’nin Hz. Ömer’e tüm bu gelişmelerden dolayı “... Gözümde ölü bir sinekten fazla bir değer yoktur” dediğini belirtir.⁴²

Bu noktada Hz. Ebu Bekir’le ilgili olarak, Hüsniye’nin klasik Şif görüşlere sahip olduğu ve onları yansıttığı görülür. Geleneksel Sünnî an-

³⁹ Bkz., Gölpınarlı, 49-52; Fiğlalı, *İmâniyye Şiâsi*, s. 17-22; Bozan, 81-83.

⁴⁰ *Hüsniye*, s. 92; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 129.

⁴¹ *Hüsniye*, s. 94; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 132.

⁴² *Hüsniye*, s. 92; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 129; ayrıca, Hüsniye’de Hz. Peygamber sonrası hilâfet tartışmaları ile ilgili olarak bkz., *Hüsniye*, s. 89-99; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 123-140.

layışın tersine Hüsniye'ye göre, Hz. Ebu Bekir'in Hz. Muhammed'e gelecek kötülükleri uzaklaştırmaya yetecek gücü yoktu. Ayrıca Ebû Bekir, din düşmanlarıyla asla savaşmayıp İslam'ın zaferi için yürütülen savaşların hiçbirinde bulunmamış ve bu savaşlardan kaçmıştı.⁴³ Yine Hüsniye'ye göre Hz. Ebu Bekir'in imanı tam olsaydı, hicret esnasında korkmaz, hatta korkmasına gerek kalmazdı. Çünkü yüce Allah, Peygamberini koruduğu gibi onu da korur ve yılanın sokmasına izin vermezdi. O'nun mağaradaki üzüntülü ve kederli halinin sebebi, günahlı olmasıydı ve huzurunun olmaması da, imanının zayıflığına işaret etmekteydi.⁴⁴

Tüm bu halifelik ile ilgili tartışmalardan hareketle eserde, hem Hüsniye'nin, hem de Şi'a'nın sahabeler ile ilgili bazı görüş ve kanaatlerinin ortaya çıktığı görülür. Burada Hüsniye, klasik Şiiliğin/On iki imam Şiası'nın anlayış ve kanaatlerini yansıtıyor görünmektedir.⁴⁵

3- Kur'an-ı Kerim'in Kadim ya da Hâdis Oluşu

Hüsniye' de ele alınan konulardan biri de, Kur'an'ın kadim olup olmadığı meselesidir. Esasen bu tartışma, Abbâsîler devrinde yaşanan mihne hadiselerine kadar gitmekte olup bu dönemde yaşanan tartışmalarla yakından ilgili gözükmektedir. Hüsniye'nin bu meselede klasik Şif görüşleri, hatta bu konuda Şifliğe esin kaynağı olan Mu'tezilî fikirleri yansıttığı görülmektedir.

*Hüsniye'*ye göre Sünnî düşünürlerin ifade ettiği gibi, Allah'ın kelamının kadim (başlangıcı olmayan) bir kelam olması mümkün değildir. Çünkü hem Peygamberin Ehl-i Beyt'inin, hem de akıl sahiplerinin tümünün nezdinde Allah'ın kelamı olan Kur'an, "sahifeler üzerine yazılan satırlardır" diye kabul edilmektedir. Yüce Allah'ın gücü, harfler ile sesleri herhangi bir cisimde canlandırmaya yeter ve Allah'ın zâtına "konuşan" denilmesi de bu inanca dayanır. Ayrıca, Yüce Allah'ın emir ve yasakları, "yeni (hâdis)" olan şeylere yönelik olup bazı şeylerin yapılması, bazı şeylerin de yapılmaması için emir vermek, eski söz konusu olduğunda mantıksızdır.⁴⁶

⁴³ *Hüsniye*, s. 57-58; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 70.

⁴⁴ *Hüsniye*, s. 59, 62; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 73, 77.

⁴⁵ On iki imam Şiası'nın sahabeye bakışı ile ilgili olarak bkz., M. Salih Arı, *İmâmiyye Şiası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, İstanbul: Düşün Yay., 2011, s. 91-535; Cemal Sofuoğlu, "Şi'a'nın Sahabeler Hakkındaki Bazı Görüşleri", *AÜİFD.*, 1981, XXV, s. 533-538.

⁴⁶ *Hüsniye*, s. 66; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 82-83.

Bu noktada *Hüsniye*, görüşünü temellendirmek için ayrıca, 'Kur'an, kadîm bir şey olsaydı, Kur'an'da isimleri geçen insanların da kadîm olmaları gerekirdi' demektedir. Nitekim bunların arasında peygamberler, evliyalar, başka iyi insanlar, kâfirler, kötü ve zalimler de vardır. Hüsniye, 'Şimdi bu durumda, onların hepsinin kadîm olduğunu mu söyleyeceğiz?' demektedir.⁴⁷

Hüsniye, ayrıca şu argümanı ileri sürer: "Yüce Allah, hiçbir kötülüğün yaratıcısı değildir. Ondan gelen işler, kesinlikle bir maksada ve bir hikmete yöneliktir. Allah, kullarının yapamayacağı işleri teklif buyurmaz. Kullarını emirlerini yerine getirmeleri için zorlamaz, bunu onların tercihlerine bırakır. İnsanların hayırlı fiillerini ve ibadetlerini sevapla ödüllendirir; buna karşılık kötü davranışlarını cezalandırır. Yüce Allah'ın emirleri ve yasakları kadîm değil hâdistir, yani sonradan ortaya konulmuştur. Çünkü emir ve yasakların uygulanacağı kullar olmaksızın emir ve yasak konulması imkânsızdır".⁴⁸

4- Hayır ve Şer (Kaza ve Kader) Meselesi

Bu meselede *Hüsniye*, tartıştığı Sünnî âlimlere karşı, yine önemli ölçüde Şîf argümanları kullanarak konuyu açıklar. Burada, soru ve sorun şudur: "Hayır ve şer', Allah'tan mıdır? yoksa 'hayır' Allah'tan, 'şer' insanın nefisinden mi kaynaklanır?". Hüsniye, İbrahim Hâlid'in "Bizim inancımıza göre hayır ve şer, fayda ve zarar, günah, zulüm, küfür gibi şeyler, Allah'ın kaza ve kaderi ile olup rızası ile değildir. Çünkü Hz. Âdem ile şeytan, su ile ateş, cennet ile cehennem, ölmek ile dirilmek, sağlık ile hastalık, iman ile küfür, itaat ile isyan, sevgi ile düşmanlık, İbrahim ile Nemrud, Musa ile Firavun, Hz. Muhammed ile Ebu Cehil, kâfir ile Müslüman, hep Allah tarafından yaratılmıştır. Allah, bunların hepsini kaza ve kadere bağlamıştır" şeklinde ifade ettiği görüşlerini eleştirir ve şöyle der: "... Hem hükmedip hem de verdiği hükümde rızası bulunmayan bir hâkim, ancak aciz ve riyakâr bir hâkim olabilir. Sen de böyle söyleyerek yüce Allah'a acizlik, riya ve başarısızlık isnad etmiş oluyorsun. Hâlbuki o mukaddes, bu sıfatlardan çok uzaktır. Ey İbrahim, bil ki senden önce böyle düşünenler kendi kabahatlerini örtmek için hayır ve şerri, kaza ve kadere bağlamışlardır".⁴⁹

⁴⁷ *Hüsniye*, s. 67; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 84.

⁴⁸ *Hüsniye*, s. 74; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 96.

⁴⁹ *Hüsniye*, s. 28-29; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 26; ayrıca ilgili ayetlerin *Hüsniye* tarafından

Hüsniye, Bakara sûresinin 7. âyeti olan "Allah, onların hem kalplerini, hem de kulaklarını mühürledi ve gözlerinin üzerine de bir perde çekti ki artık onlar, Hakkı kabul etmezler" âyetinin yorumunda "Yüce Allah, mü'minlere bağışladığı lütuf, uyarı, kudret, kuvvet, akıl ve buna benzer şeyleri kâfirlere de bağışlamıştır. Böyle olmasaydı kâfirler Allah'a, "Ey yaratıcı, sen bizim göz kulaklarımızı mühürleyip bizi gerçeği görmek yeteneğinden mahrum bıraktın, biz de kâfir olduk" dediklerinde Allah'ın onlara hak vermesi gerekirdi" diyerek⁵⁰ ortaya çıkan kaderci anlayışı eleştirmektedir.

Yine bu çerçevede *Hüsniye*, "Eğer Yüce Allah, kâfirin küfrünü kâfirde yaratmış olsaydı, kâfirler bu davranışlarıyla Allah'a kayıtsız şartsız itaat etmiş olurlardı. Çünkü madem onların öyle olmasını Allah istemiştir, küfürleri Allah'ın emrini yerine getirmekten başka bir şey değildir" ifadeleriyle⁵¹ yine kaderci anlayışı eleştirerek burada, özgürlükçü bir anlayışı öne çıkarır. Sünnî âlimlerin ifade ettiği anlayışı "kaderci" olmakla niteleyen *Hüsniye*, bu çarpık anlayışın Ümeyye oğullarının uydurduğu bir mezhep olduğunu da özellikle vurgular.⁵²

Hüsniye'nin bu noktada görüşlerini temellendirmek için mantıksal bazı delil ve argümanlar kullandığı görülür. Şöyle ki, bir an için insanın kendi eylemlerinden sorumlu olmadığını kabul etmemiz durumunda, yürümek, yemek, içmek, oturmak, alışveriş yapmak gibi kendi iradesine bırakılmış eylemlerle; nabız ve kas hareketleri gibi irade dışı zorunlu eylemler arasında fark olmaması gerektiği görüşündedir. *Hüsniye*, aksine bunlar arasında ciddi bir fark olduğunu belirterek, ilk gruptaki fiillerin insanın kendi iradesiyle; diğerlerinin ise, gayr-i iradi olarak meydana geldiğini ve bu fiillerin kişiye yüklediği sorumluluğun da farklı olduğunu belirtir. Buradan hareketle ihtiyari (iradi) fiillerde kişinin yaptığı hareketlere yönelik güç ve kudret sahibi olduğunu, dolayısıyla sorumlu olduğunu; gayr-i iradi fiillerde ise sorumlu olamayacağını ifade eder.⁵³

Hüsniye, ayrıca görüşlerine Kur'an ve hadislerden de dayanak ge-

yorumlanması için bkz., *Hüsniye*, s. 29-39; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 26-43.

⁵⁰ *Hüsniye*, s. 31; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 29-30.

⁵¹ *Hüsniye*, s. 35; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 38.

⁵² *Hüsniye*, s. 37, 41; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 40, 46-47.

⁵³ *Hüsniye*, s. 37-38; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 41.

tirmektedir. Onun dayandığı temel referanslardan biri, Kur'an'daki "Sana gelen her iyilik, Allah'tandır, sana gelen her kötülük de kendindedir" âyetidir.⁵⁴ Bu tartışmada o, Hz. Peygamber'in "Kadere inanıp boyun eğenler, İslam ümmetinin Mecusileridir. Hasta olurlarsa hallerini sormayınız, ölünce namazlarını kılmayınız ve karşılaşıncı selam vermeyiniz" şeklindeki hadisini de⁵⁵ delil olarak gösterir. Ayrıca, bu noktada kadere inananların kimler olduğu sorusuna karşılık, Hz. Peygamber'in "Hem kötülük yapıp, hem de bu fiillerin sorumlusu olarak Allah'ı gösterenlerdir. Allah, yapacağımız kötülükleri ezelde yazmış çizmiş diyenlerdir" şeklinde cevap verdiğini ifade eder.⁵⁶

Hüsniye, hayır ya da şer her şeyi Allah'ın takdir ve iradesine bağlayan bu kaderci anlayışın temelinde Hz. Peygamber'in Ehl-i Bey'tine zulüm ve kötülük yapanların suçlarını örtme ve gizleme amacının olabileceğini düşünür.⁵⁷ Nitekim ona göre Allah, kullarının küfrün ve batılın yoluna girmelerine razı değildir. Bu noktada inkâr, doğru yoldan çıkma ve zulüm gibi kötülükler, Allah'ın takdirinin dışında olup Yüce Allah, asla bu gibi kötülükleri dilemez.⁵⁸

Hüsniye'nin bu tartışmada özellikle Eş'arî ve Cebri görüşlere karşılık genel anlamda Şîî, hatta Mu'tezilî görüşleri dile getirdiği görülmektedir. Bu durum, Mu'tezile'nin inanç ilkeleri noktasında, özellikle de beş esasın içinde bulunan adalet ilkesiyle⁵⁹, On iki imam Şîası'nı pek çok yönden etkilemesinden kaynaklanmaktadır.

5- Ru'yetullah (Allah'ın Görülmesi) Meselesi

Ru'yetullah meselesi, kelamî bir mesele olup Allah'ın sıfatları konusu ile de yakından ilgili olan bir meseledir. *Hüsniye*, daha önceki pek çok meselede olduğu gibi, burada da daha çok Şîî görüşler ekseninde dü-

⁵⁴ Kur'an, Nisâ, 4/79; ilgili ayet için bkz., *Hüsniye*, s. 39; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 44.

⁵⁵ *Hüsniye*, s. 39; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 43-44.

⁵⁶ *Hüsniye*, s. 39; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 43-44.

⁵⁷ *Hüsniye*, s. 51; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 61-62.

⁵⁸ *Hüsniye*, s. 75; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 96.

⁵⁹ Mu'tezile'nin görüşleri için bkz., W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, (Çev. E. Ruhi Fiğlalı), İstanbul: Birleşik Yay., 1998, s. 286-299; Osman Aydın, *İslam Düşüncesinde Aklileşme Süreci Mu'tezile'nin Oluşumu ve Ebû'l-Hüzeyl Allaf*, Ankara: Ankara Okulu Yay., 2013, s. 236-240; Fiğlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yay., 2008, s. 574; İlyas Çelebi, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdulcebbar*, İstanbul: Rağbet Yay., 2002, s. 164-168.

şüncelerini ifade etmektedir. Bu yüzden Allah'ı hiçbir insanın çıplak gözle göremeyeceği düşüncesindedir.⁶⁰

Hüsniye, bu konuda önce dinî referanslarını ortaya koyar ve bu amaçla İbrahim Halid'e hitaben, "Unutma ki Yüce Allah, Hz. Musa'ya "Ey Musa, beni ebediyyen göremezsin" diye buyurmuştur. Bu, Allah'ın dünyada da, âhirette de görülemeyeceği manasına gelir. Allah'a onca yakın olmasına ve hatta onunla konuşabilmesine rağmen, Hz. Musa gibi büyük peygamberler bile Allah'ı görmeye kadir olmadığına göre, sıradan insanların onu görebileceğini nasıl düşünebiliriz?" der.⁶¹ *Hüsniye*, Allah'ı dünyada değil de âhirette görmek mümkün olsaydı, Hz. Musa'ya "Beni dünyada göremezsin" diye buyururdu. Oysa Allah'ın, bunun yerine "Beni ebediyen göremezsin" diye buyurmasıyla O'nun ne bu dünyada, ne de âhirette görülemeyeceğini ileri sürmektedir.⁶²

Ayrıca, mantıksal gerekçelerini de ortaya koyar. Şöyle ki; *Hüsniye*'ye göre bir şeyi görebilmenin üç şartı vardır. Bunlar, görme organının sağlam olması; ortamın elverişli olması ve görececek kişinin görmeye istekli olması, sıkılgan olmamasıdır. Yaşadığımız dünyevi ortamda bu şartlar mevcut olduğu halde Yüce Allah görünmüyorsa, *Hüsniye*'ye göre, bunda bir hikmet aramak gerekir. Buradan Allah'ın görünmesinin imkânsız olduğu sonucu ortaya çıkar.⁶³

Hüsniye, yine mantıksal gerekçelerini ortaya koymaya devam ederek "yine Allah'ı görmek, ancak onun zâtının cisim ya da cevher olmasıyla mümkün olabilirdi. Hâlbuki yüce yaratıcının cisim ya da cevher gibi maddi bir varlığa sahip olduğu düşünülemez; çünkü bütün varlıklar sonradan olmalıdır; ezeli olan yani başlangıcı bulunmayan yegâne zât, Allah'ın zâtıdır. Ayrıca, görülecek bir şeyin niteliğinin ve şeklinin olması gerekir. Oysa bir şekli ve niteliği olan her şey, doğası gereği sonradan meydana gelmiş olmak zorundadır ve ezeli olması mümkün değildir" demektedir.⁶⁴

⁶⁰ *Hüsniye*, s. 75; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 96.

⁶¹ *Hüsniye*, s. 104; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 147-148.

⁶² *Hüsniye*, s. 106; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 151.

⁶³ Bkz., *Hüsniye*, s. 104; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 147-148.

⁶⁴ *Hüsniye*, s. 104-105; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 148.

6- Hz. Peygamber'in Mirası Meselesi

Hz. Peygamber'in mirası meselesi, onun ölümünden sonra arkasından bırakıp bırakmadığı tartışmasına dayalı olan Fedek arazisi ile ilgili bir meseledir. Hüsniye, bu arazinin Hz. Peygamber'in şahsi malı olduğu düşüncesinde olup bu yüzden tartıştığı Sünnî âlimleri eleştirir. Ona göre Hz. Ebu Bekir'in bu araziye Hz. Fatma'nın elinden alması, doğru bir uygulama olmayıp bu hadise, ayrı bir kötülük/zulüm örneğidir. Hüsniye, Hz. Ebu Bekir'in bu meselede söylemiş olduğu "Biz peygamberlerin mirası olmaz; geride bıraktığımız şeyler, sadakadır" hadisini hiç kimsenin duymadığını söyleyip bunun uydurma olduğu ve uyduranların da, Hz. Ebu Bekir ile kızı Ayşe olduğu kanaatindedir.⁶⁵ Hüsniye, bunun yanında söz konusu hadisin, Hz. Süleyman'ın Davud'a mirasçı olması⁶⁶ ve yine Hz. Zekeriyâ'nın mirasını aktarabilmek için Allah'tan erkek evlat istemesi⁶⁷ gibi âyetlerden hareketle Kur'an'a da aykırı olduğu düşüncesinde olup⁶⁸ sonuçta bunun, Peygambere iftira olduğunu söylemektedir.⁶⁹

Hüsniye, ayrıca Hz. Peygamber'in kızına zulmetmenin, onun Ehl-i Beyt'inden olan Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin'in şahitliklerini kabul etmemenin de büyük ve açık bir inançsızlık olduğu düşüncesindedir.⁷⁰ Bu şekilde Hüsniye'nin Peygamberlerin arkalarından miras bıraktıklarını hem âyet ve hadislere dayanarak, hem de mantıksal bazı delillerle açıkladığı görülmektedir.

7- Diğer Bazı Motifler

*Hüsniye'*de yukarıda geçen mezhebî motiflerin dışında *mut'a nikâhı* (ücretli geçici nikâh) ve *tavşan eti* gibi başka motifler de kullanılmaktadır. Bunlardan öncelikle *mut'a nikâhı*, On iki imam Şîası'nı Sünnî mezheplerden ayıran önemli fikhî farklılıklardan biridir. *Mut'a nikâhı*, on iki imam Şîası'nda dinî bir hüküm gibi savunulur. Onun Sünnîlik'te olduğu gibi,

⁶⁵ *Hüsniye*, s. 109; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 163; ayrıca, ilgili hadis rivayeti için bkz., Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr., Ş. Kurt, İst., 1981, 4/ 210, 5/23, 82; Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, İst., 1981, 2/1378, 1379; Tirmizî, *es-Sünen*, İst., 1981, 4/158.

⁶⁶ Kur'an, Neml, 27/16.

⁶⁷ Kur'an, Meryem, 19/5-6.

⁶⁸ *Hüsniye*, s. 113; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 170-171.

⁶⁹ *Hüsniye*, s. 114; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 172.

⁷⁰ *Hüsniye*, s. 110; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 166.

Hz. Peygamber tarafından veda haccında nesh edildiği kabul edilmez. Tam tersine meşruiyeti Kur'an'a dayandırılır.⁷¹

Hüsniye, bu yüzden mut'a nikâhını Sünnî âlimlere karşı savunurken işte bu çerçeve içerisinde hareket eder ve mut'a nikâhının ilahi bir emirle helal olduğu, uygulanmasında sevap bulunduğu ve onun yasaklanmasına dair herhangi bir âyet ya da hadis bulunmadığı görüşündedir.⁷² Ne var ki, Hüsniye'nin ülkemizdeki son baskılarında mut'a nikâhı ile ilgili bölümün eserden çıkarıldığı dikkat çekmektedir. Bunda Anadolu Alevîlerinin, mut'a nikâhını benimsememelerinin etkisi açıkça görülür. Esasen, bu anlayış, Anadolu'daki Alevî ve Bektâşî çevrelere uzak, onların fikir, kültür ve geleneklerine aykırı, yabancı bir anlayıştır.

Mut'a nikâhının yanında tavşan eti, Hüsniye'de bir yerde geçmektedir. Şöyle ki bununla ilgili olarak Hüsniye, İbrahim Halid'e cevap verip bazı haramlardan bahsederken, "doğru yolda olanlar, istihazeli (adet gören) tavşanın etini helal bilmezler" diyerek konuya temas eder.⁷³ Nitekim tavşan eti, Caferîlik'te eti yasak olan hayvanlardan biridir.

Sonuç

Hüsniye, ülkemizdeki Alevî-Bektâşî çevreler tarafından yıllardan beri bilinen ve okunan yazılı kaynaklardan biridir. Özellikle sözlü/şifahi kültür geleneğini benimseyen kırsal çevrelerde yaşayan konar-göçer Türkmen toplulukları arasında ortaya çıkmış olan Anadolu Alevîliği için yazılı kaynaklar, bu noktada daha bir önem kazanmaktadır. Alevîlik-Sünnîlik tartışmalarının yoğun bir şekilde yaşandığı bir ortamda yazıldığı anlaşılan *Hüsniye*, bu tartışmaların takip ettiği seyri göstermesi açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Eser, bu süreçte Şîî inançlarını desteklemek ve buna karşılık Sünnî düşüncenin bazı temel kabullerini çürütmek amacıyla kaleme alınmıştır.

Hüsniye'nin pek çok mezhebî motifi içinde barındırdığı görülmektedir. Bunlar, Ehl-i Beyti, imâmet, Halifelik, Hz. Ali'nin üstünlüğü, Kur'an-ı Kerîm'in kadîm ya da hâdis oluşu, Hayır ve şer (kaza ve kader), Ruyetullah Hz. Peygamber'in mirası, mut'a nikâhı ve tavşan

⁷¹ Şîîlerin bu konuda temel dayanakları şu ayettir: "... O halde onlardan ne kadar yararlandınızsa, ona karşılık kesilen ücretlerini bir hak olarak verin". Nisâ, 4/24.

⁷² Bkz., *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 151-160; Adil Ali Atalay Vaktidolu (haz.), *Tam Hüsniye*, İstanbul: Can Yay., 1998, s. 151-159.

⁷³ *Hüsniye*, s. 76; *Tam Hakiki Hüsniye*, s. 99.

eti gibi konuları kapsamakta ve bunları, Şii/İmâmî bir bakış açısı ile okuyucuya sunmaktadır. Ülkemizde yaşayan Alevî/Bektâşî grupları Şifileştirmek amacıyla yazıldığı anlaşılan eser, özellikle Ehl-i Beyt'i öne çıkarmasından dolayı, doğrudan Alevîlikle ilgisi olmamasına rağmen sahiplenilmiş ve okunmuştur. *Hüsniye* gibi eserler üzerinden bu süreç hızlandırılmaya çalışılmış, ancak Alevî/Bektâşî çevreler, kendi tarihsel ve kültürel farklılıklarını korumak çabasından olsa gerek, Şifilik'ten söz konusu unsurları almalarına rağmen, bunları olduğu gibi benimseyip asli mahiyetlerinden çıkararak kendi yapılarına uygun daha farklı ve özgün anlayışlar geliştirmişlerdir.

Kaynakça

Açkel, Yusuf, *Kur'an ve Hadisler Işığında Geçmişten Günümüze Ehl-i Beyt*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2009.

Ahmed el-Kâtib, *Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, çev. Mehmet Yolcu, Ankara: Kitâbiyât Yay., 2005.

Aksoy, Murat Han, *Şii Paradigmanın Oluşum Sürecinde "Hüsniye"nin Yeri ve Önemi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2010.

Arı, M. Salih, *İmâmîyye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, İstanbul: Düşün Yay., 2011.

Aydın, Hayati, *Gadirihum*, İstanbul: Şa-to Yay., 2001.

Aydınlı, Osman, *İslam Düşüncesinde Aklileşme Süreci Mu'tezile'nin Oluşumu ve Ebû'l-Hüzeyl Allaf*, Ankara: Ankara Okulu Yay., 2013.

Aytekin, Sefer, (haz. ve yay.), *Hüsniye*, Ankara: Emek Basım-Yayımları Evi, 1955.

Ayyıldız, Hasan (haz), *Tam Hakiki Hüsniye*, İstanbul: Ayyıldız Yay., trs.

Bozan, Metin, *İmâmîyye Şîasının İmamet Tasavvuru (4. ve 5. Asırlar)*, Ankara: İlâhiyât Yay., 2007.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed, (256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr., Ş. Kurt, İstanbul, 1981.

Çelebi, İlyas, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdulcebbar*, İstanbul: Rağbet Yay., 2002.

Dalkıran, Sayın, *Ahmed Feyzi Çorûmî'nin el-Feyzu'r-Rabbânî'si Işığında*

- Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Sünnet'in Şi'î Akâdesine Tenkidleri*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2000.
- Demircan, Adnan, *Hiz. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı*, İstanbul: Beyan Yay., 1996.
- Duman, M. Zeki, "Kur'ân-ı Kerîm'de Ehl-i Beyt", *EÜİFD.*, 2001, sayı: XI, s. 37-58.
- Erdebili Şeyh Safî ve Buyruğu*, haz. Mehmet Yaman, İstanbul: Ufuk Matbaası, 1994.
- Fığlalı, E. Ruhi, *İmâmîyye Şîası*, Ankara: Selçuk Yay., 1984.
-, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yay., 2008.
-, "Gadîr-i Hum", *DİA*, XIII, 279-280.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiflik*, İstanbul: Der Yay., 1997.
- Hatiboğlu, M. Sait, "İslâm'da İlk Siyasî Kavmiyetçilik: Hilâfetin Kureyşliliği", *AÜİFD.*, 1980, XXIII, s. 121-213.
- Keskin, Halife, *Kendi Kaynakları Işığında Şia İnanç Esasları*, İstanbul: Beyan Yay., 2000.
- Kummî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Bâbeveyh, *Risâletü'l-İtikâdâtü'l-İmâmîyye (Şii İmamiyye'nin İnanç Esasları)*, çev. E. Ruhi Fığlalı, Ankara: AÜİF Yay., 1978.
- Kutlu, Sönmez, "Ehl-i Beyt Sembolik Kapitalinin Tarihî Sürec İçinde Semerelendirilmesi", *İslâmiyât*, 2000, III, s. 99-120.
- Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-Şia*, nşr. Hasan el-Emîn, Beyrut, 1406/1986.
- Müslim, Ebû'l-Huseyin, (261/875), *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, 1981.
- Onat, Hasan, "Şiî İmâmet Nazariyesi (Kuleynî, Kummî ve Tûsî'nin Görüşleri Çerçevesinde)", *AÜİFD.*, XXXII, 1992, s. 89-110.
- Öz, Mustafa, "Ehl-i Beyt", *DİA*, X, 498-501.
- Sofuoğlu, Cemal, "Şia'nın Sahabiler Hakkındaki Bazı Görüşleri", *AÜİFD.*, XXV, 1981, s. 533-538.
-, "Gadir-i Hum Meselesi", *AÜİFD.*, XXVI, 1983, s. 461-470.
- Süyûtî, Celâleddîn, *el-Leâlî'l-Mesnûa fî Ehâdisi'l-Mevdûa*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996.
- Tabatabâî, M. Hüseyin, *Tüm Boyutlarıyla İslâm'da Şia*, çev. Kadir Akaras,

- Abbas Akyüz, İstanbul: Kevser Yay., 2005.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed, (279/892), *es-Sünen*, İstanbul, 1981.
- Toprak, Ali (haz.), *Hüsniye (İslam Tarihinde Alevi-Sünni Tartışmaları)*, İstanbul: Ant Yay., 1997.
- Tûsî, Nasîruddin, "İmâmet Risalesi", çev. Hasan Onat, *AÜİFD.*, XXXV, 1996, s. 179-191.
- Usluer, Fatih-Sıdika Demirsöz, "Risâle-i Hüsniye", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, IV, Ank., 2012, s. 67-121.
- Üzüm, İlyas, "Hüsniyye", *DİA*, XIX, 34-35.
- Vakti dolu, Adil Ali Atalay(haz.), *Tam Hüsniye*, İstanbul: Can Yay., 1998.
- Varol, Bahaüddin, *Ehl-i Beyt Gerçeği*, İstanbul: Şamil Yay., 2002.
- Watt, W. Montgomery, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. E. Ruhi Fiğlalı, İstanbul: Birleşik Yay., 1998.
- Yıldız, Harun, "Ehl-i Beyt İnanışının Anadolu Alevîleri Üzerindeki İz-düşümleri", *Marife Dergisi*, 2004, cilt: IV sayı: 3, s. 301-305 s. 297-317.
-, "Anadolu Alevîliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış", *Hacı Bek-tâş Velî Araştırma Dergisi*, 2004, XXX, s. 323-359.